

УДК 378.147.091.33.-027.22

О. О. ДЕХТЯРЬОВА

кандидат біологічних наук, доцент

Л. І. ПРОКОПЕНКО

старший викладач

В. А. ТЕТЬОРКІНА

старший викладач

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

**РОЗВ'ЯЗАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ РІДНОГО КРАЮ
В ХОДІ РОЗРОБКИ ПІЗНАВАЛЬНИХ МАРШРУТІВ У ПРИРОДУ
ПРИ ПРОВЕДЕННІ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ
З ПРИРОДОЗНАВСТВА І КРАЄЗНАВСТВА В ХАРКІВСЬКІЙ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ АКАДЕМІЇ**

У статті розкрито методику підготовки та рекомендації щодо розробки екологічної стежки студентами під час навчальної практики з природознавства та краєзнавства в Харківській гуманітарно-педагогічній академії.

Ключові слова: екологічна стежка, екологічна безпека, контрольні пункти спостереження, екологічна експертиза.

Демократизація освіти, надання їй державно-національної спрямованості вимагають пошуків нових шляхів якісного вдосконалення виховання молодого покоління. Теоретико-експериментальні дослідження у сфері закономірностей розвитку людини дали підстави свідчити, що, лише свідомо оволодіваючи в доцільно організованому процесі здобутками культури й науки, молодь розвиває свої сутнісні сили, стає повноцінною особистістю.

Представлені викладачами нові механізми виховання й моральної саморегуляції студентів покладено в основу розв'язання екологічних проблем шляхом розробки екологічної стежки. У ході роботи студенти повинні засвоїти, що природне довкілля – це не лише середовище, а це середовище, в якому відбувається зростання людини як повноцінної особистості. Щоб ставитися бережливо до природних багатств батьківщини, студенти повинні мати знання про природу, уміти підтримувати екологічно безпечним своє найближче оточення. Природознавча складова навчання – це шлях до патріотичного й естетичного виховання. Природознавство допомагає побачити й оцінити красу рідної природи, виховує в молодого покоління гордість за природні багатства рідної землі, забезпечує визначення сучасних екологічних проблем, вчить правильно організувати роботу з питань охорони природи, формує екологічну культуру сучасної молоді. Однією з проблем, яка реалізує завдання екологічного виховання, є розробка та облаштування екологічної стежки. [4, с. 185; 5, с. 60].

Мета статті – висвітлити теоретичні й практичні надбання в розробці програми заходів щодо впровадження екскурсійної роботи та створення екологічної стежки, показати шляхи виховання у студентів основ екологічної культури через систему позааудиторних заходів з екологічної та природоохоронної тематики.

Ми живемо в динамічному світі. Кожен день несе з собою нову інформацію та висуває нові вимоги перед кожною людиною. Сьогодні, як ніколи, постало питання про пріоритети моральних якостей для людини над усіма іншими. Усе більше уваги приділено вихованню в підростаючого покоління почуття любові, відповідального ставлення до природи. Процес пізнання природи та її законів нелегкий, він здійснюється поступово, шляхом спостережень, відкриттів нових фактів, взаємозв'язків. Сьогодні під охороною природи розуміють систему наукових знань та практичних підходів до раціонального використання природних ресурсів, захисту природного середовища та збереженню флори й фауни від знищення. Однією з проблем, яка реалізує завдання екологічного виховання, є розробки та облаштування екологічних стежок.

Історія організації пізнавальних маршрутів у природі налічує 50 років. У різних країнах їх називають по-різному – стежка природи, міні-експедиція, наукова стежка, екологічна стежка. Такі маршрути проходять найцікавішими, унікальними куточками природи. Їх найдоцільніше прокладати поблизу заповідників, курортно-рекреаційних зон. Основна мета – це взаємодія таких компонентів: рекреації (відпочинку), навчання і виховання. Мандрівки екологічною стежиною мають велике виховне значення. Уведення до екскурсії мандрівки ігрового матеріалу підсилює пізнавальну активність і запобігає втомі [1, с. 95–106].

Екологічна стежка може бути від 2 до 5 км довжиною і проходити через найбільш типові ландшафти (ділянки лісу, водойми, яри, луки тощо), перехідні (парки, лісосмуги) та антропогенні ландшафти (сад, поле). На екологічній стежці необхідно передбачити та оформити стенди та інше обладнання місць зупинок. Викладач заздалегідь розробляє індивідуальні завдання для спостережень. Перед початком екскурсії студенти ознайомлюються з маршрутом, зупинками, правилами поведінки під час мандрівки екологічною стежкою, отримують папки з картками для дослідницької роботи. Починається маршрут з бюро прогнозів.

На початку стежини встановлюється стенд, на якому мандрівники залишають відомості про погоду за планом: температура повітря, напрям і сила вітру, стан неба і типи хмар, опади. Крім спостережень за погодою, складають прогноз на найближчі дні за допомогою народного прогностичку, народних прикмет, що характеризують пори року. Перша зупинка планується там, де можна побачити й поспостерігати за рослинами-синоптиками або тваринами-синоптиками. Далі маршрут може проходити лісами, луками, узліссями, долинами річок, полями, де відбувається ознайомлення з основними представниками та їх екологічними нішами, спосо-

бом життя, пристосуванням до умов середовища, сезонними особливостями. Впродовж маршруту пропонуються від 3 до 7 зупинок, на яких проводяться індивідуальні самостійні дослідження, розглядається додатковий цікавий матеріал, проводиться практична природоохоронна робота [2, с. 121].

Послідовність розробки маршруту екологічної стежки та її облаштування:

- зняття копій топографічних карт маршруту (топооснови);
- нанесення маршруту екологічної стежки методом маршрутної окомірної зйомки, вимірювання відстані кроками і на око, а напрямів (азимутів) за допомогою компасу, нанесення на екостежки об'єктів природи, використовуючи умовні знаки топографічних карт;
- визначення місць зупинок, складання їх комплексного опису, призначеного для екскурсиводів і провідників, створення на основі цих описів буклетів або путівників; маркування екологічної стежки (прикріплення до дерев кольорових смужок або встановлення декоративних оформлених стовпчиків);
- визначення місця і встановлення різноманітних афіш і стендів, які можуть бути інформаційними, пізнавальними та емоційними;
- складання паспорту стежки, відмітка місця знаходження, шляху в'їзду, призначення, повний опис зупинок; складання картосхеми екологічної стежки (визначення початку й кінця маршруту, протяжності, зупинок).

Режим користування на екологічній стежці передбачає навчальні дослідження, екскурсії, обмежений відпочинок.

Підготовча робота студентів до створення екологічної стежки.

1. З'ясувати зони екологічної небезпеки свого мікрорайону, села і прилеглих до нього лісу, луків, поля, водоймища.

2. Створити шкільні об'єднання (ботаніків, зоологів, географів, істориків, "зеленого" і "голубого" патрулів), програма дій яких буде спрямована на виправлення екологічних негараздів рідного краю.

3. Створити контрольні пункти спостережень і практичної допомоги охорони джерельця, мурашника, домівок для птахів; закріплення ґрунтів берегової лінії, ярів; збереження рідкісних рослин, тварин тощо.

4. Залучити широкі кола населення до захисту екологічних об'єктів і надання цим об'єктам практичної допомоги.

5. Розробити екологічну стежку, яка буде проходити поряд з об'єктами, що охороняються юними екологами.

6. Результати спостережень і практичних дій включити до змісту екскурсії екологічною стежкою.

Після розробки екологічної стежки студенти повинні:

знати основні методи вивчення довкілля; методику проведення досліджень; вплив агропромислового комплексу на екологічний стан області; рослин і тварин, що потребують охорони та біологічного контролю;

уміти складати екологічні стежки та розробляти екологічні екскурсії; давати оцінку стану довкілля; зіставити проблеми села, мікрорайону, ділянки лісу, озера, джерела з національними глобальними проблемами; до-

тримуватись етичних і правових норм поведінки в природі, проводити інвентаризацію природних об'єктів, що охороняються; складати карти, схеми, таблиці, описи екологічної стежки; проводити роботу щодо пропаганди природоохоронних знань.

Зміст практичної діяльності студентів при створенні екологічної стежки

Мета діяльності	Орієнтовний зміст
Оволодіння науковими знаннями та вміннями вивчення довкілля	Оволодіння навичками дослідницької роботи: збір матеріалу, його обробка й оформлення. Визначення об'єктів природи, спостереження, узагальнення, запис результатів досліджень. З'ясування причинно-наслідкових зв'язків
Досвід оціночних екологічних суджень, переконань	Оцінювання стану довкілля, зіставлення проблем села, мікрорайону, ділянки лісу, озера, джерела з національними глобальними проблемами
Досвід вибору рішення	Дотримання етичних і правових норм поведінки. Обговорення наслідків діяльності людини, можливих варіантів використання природи
Оволодіння трудовими навичками та вміннями природоохоронного характеру	Інвентаризація природних об'єктів, що охороняються. Складання карт, схем, таблиць, описів екологічної стежки. Збереження природних об'єктів; пропаганда природоохоронних знань

Завдання для студентів

Завдання 1. Дослідити ділянку лісу, парку, берега водоймища і з'ясувати його забрудненість.

Завдання 2. Скласти пам'ятку для відпочиваючих на цій території.

Завдання 3. Дослідити стан доріг або стежок, що проходять екологічним маршрутом, з'ясувати, в якому стані знаходяться придорожні ділянки.

Завдання 4. Вивчити видовий склад рослин, тварин лісу, луки, парку на 2-ох пробних ділянках, розміщених на віддалі 10 м. Оцінити стан природного угруповання, простежити антропогенний вплив.

Завдання 5. Розробити та оформити у вигляді посібника матеріали екологічної стежки, розпочати з правил досліджень у природі.

Правила досліджень у природі

1. Досліджуй природу тільки під керівництвом досвідчених фахівців.

2. Обмеж використання хімічних речовин безпосередньо в природі, велику увагу приділяй спостереженням.

3. Не підходь близько до місць перебування диких тварин, місць підгодовування.

4. Не наближайся до місць гніздування птахів, особливо тоді, коли є пташенята, ближче, ніж на 20 м.

5. При дослідженні комах не бери їх до рук, не обмежуй їхнього пересування.

6. Пересувайся під час дослідження лише стежкою, не використовуй автотранспорт.

7. Досліджуй рослин з визначником.
8. Не зривай рослини, занесені до Червоної Книги.

Завдання 6. Провести екологічну експертизу власного місця відпочинку за планом:

1. Місце розташування (лісовий кордон, транспортна інфраструктура, адміністративний район).
2. Схема місця відпочинку, загальна площа.
3. Наявність обладнаних місць для багаття, відповідність екологічним нормам.
4. Стежки, їх характеристика.
5. Наявність ділянок зі знищеним травостоєм.
6. Стан дерев та кущів (ступінь пошкоджень гілок та кори, наявність сухих дерев, уміст гусені-шкідника).
7. Чи трапляються птахи?
8. Чи є рідкісні, зникаючі, лікарські рослини?
9. Чи є об'єкти, які потребують охорони?
10. Наявність сміття (його склад) та облаштованих смітників.
11. Рівень благоустрою.
12. Рекомендації щодо подальшого благоустрою місця відпочинку та збереження природного середовища.

Висновки. Отже, розв'язання екологічних проблем рідного краю в ході розробки пізнавальних маршрутів у природу при проведенні навчальної практики з природознавства й краєзнавства в Харківській гуманітарно-педагогічній академії дає майбутнім учителям можливість розвинути такі якості, як винахідливість, ініціативність, упевненість у власних силах, вироблення вміння оперувати набутими знаннями у практичних ситуаціях, планування педагогічних дій та передбачення їх результатів, удосконалення навичок самоаналізу, самоконтролю, самооцінювання. Саме це впливає на професійне становлення майбутніх учителів та вихователів підростаючого покоління.

Список використаної літератури

1. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Тетяна Миколаївна Байбара. – Київ : Веселка, 1998. – С. 95–106.
2. Гуленкова М. Л. Летняя полевая практика по ботанике / М. Л. Гуленкова, Л. Л. Красникова. – Москва : Просвещение, 1976. – 121 с.
3. Лисецький О. С. Полева практика з зоології для студентів II курсу біологічного факультету ХДУ : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. С. Лисецький, І. О. Кривицький. – Харків : ХДУ, 1981. – 48 с.
4. Погорелова С. М. Природа Харківщини / С. М. Погорелова, В. А. Тетьоркіна, Л. І. Прокопенко. – Харків : Веста : Ранок, 2003. – 185 с.
5. Погорелова С. М. Навчальна практика з природознавства та краєзнавства : метод. рекомендації для студ. та викл. / С. М. Погорелова, В. А. Тетьоркіна, Л. І. Прокопенко, С. В. Лапшина. – Харків : 2006. – 60 с.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2015.

Дехтярёва Е. А., Прокопенко Л. И., Тетёркина В. А. Решение экологических проблем родного края в ходе разработки познавательных маршрутов в природу при проведении учебной практики с природоведения и краеведения в Харьковской гуманитарно-педагогической академии

В статье раскрывается методика подготовки и предлагаются рекомендации по разработке экологической тропы студентами во время учебной практики с природоведения и краеведения в Харьковской гуманитарно-педагогической академии.

Ключевые слова: экологическая тропа, экологическая безопасность, контрольные пункты наблюдения, экологическая экспертиза.

Dekhtiarova E., Prokopenko L., Teterkina V. Solution of Native Land Environmental Problems During the Development of the Cognitive Routs to the Nature During the Educational Practice of Natural History and Local History in Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy

The article reveals the method of preparation and recommendations about the development of ecological trails by students during practical training on natural history and local history in Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy.

New mechanisms of self-regulation and moral education of students, presented by teachers, formed the basis of solving the environmental problems by developing ecological trails. During the work students have to learn that the natural environment – is not only an environment, but the environment in which occurs growth of man as a full personality.

Purpose of the article – is to present theoretical and practical achievements in developing a program of measures for the implantation the excursion work and the creation of ecological trails, show ways of educating students the basics of environmental culture through outside activities on ecological and environmental protection.

The article contains: sequence of routing trails and its environmental improvement, the rules of nature researches, practical work of students. Also there are different tasks to do during passing the trail. Practical work provides an opportunity to develop such qualities as creativity, initiative, self-confidence, develop skills of operation with the acquired knowledge in practical situations, pedagogical action planning and forecasting their results, improving the skills of introspection, self-control, self-assessment. It influences on professional formation of future teachers and educators of the younger generation.

Key words: ecological trail, environmental security, checkpoints of monitoring, ecological expertise.